

Uttalelse fra Forskerforbundets sektorseminar for lokallag i ABM-sektoren, 13.–14. juni 2023

Forskning uten arkiv?

Digitalisering, automatisering og ny teknologi endrer arkivene og vår tilgang til dem. Viktig dokumentasjon står i fare for å forsvinne. Forskerforbundet mener det haster å ta tak i utfordringen. Vi ber om at det sikres forskningskompetanse ved arkivene, og at Arkivlovutvalgets forslag om et forskningsprogram ved arkivene settes i verk.

Arkiv er grunnlagsmateriale for forskning

Det meste av den forskning som utføres ved universiteter, høyskoler og forskningsinstitusjoner bygger på arkivmateriale, nytt eller gammelt. Det gjelder de fleste fagfelt der man ser bakover i tid, til den nære eller fjerne fortid; geologi, meteorologi, medisin, samfunnsfag, historie for å nevne noen. Materialet i arkivene er systematisk innsamlet, og gir oss i tillegg til arkeologisk materiale, umistelig kunnskap om fortidige hendelser og observasjoner. Dette materialet er helt avgjørende for å kunne foreta empiriske studier.

Hva skjer med arkivene?

Fra de første arkivene oppstod i Mesopotamia for ca. 5000 år siden har opplysningene vært knyttet til en gjenstand, først til leirtavler, siden til pergament og papir. Det er de ikke lenger. Digitaliseringen av informasjonsforvaltningen har oppløst selve dokumentformen. Det finnes ikke lenger noen original. Informasjonen må løpende migreres til nye media og til nye programmer etter hvert som teknologien endres for at den skal være tilgjengelig. Dokumenter er sammensatte. Skrift, lyd og levende bilder integreres, ofte innenfor samme dokument og medium. Dokumentbegrepet er i seg selv blitt vanskelig å få definere.

Omfattende dataflyt mellom ulike plattformer og systemer skjer på måter som kan være vanskelige å spore og dokumentere. Dermed blir det vanskeligere enn tidligere å kjenne informasjonens opphav og kontekst.

Automatiseringen av beslutningsprosesser i offentlig forvaltning representerer en endring av byråkratisk myndighetsutøvelse. Tilgang til store mengder relevant data og muligheter for å behandle informasjonen gjør at oppgaver som tidligere måtte behandles manuelt kan overlates til hel- eller halvautomatiserte prosesser (kunstig intelligens (KI) og maskinlæring (ML) med vesentlig redusert menneskelig inngripen uten at disse nødvendigvis er synlige eller dokumenteres ved avlevering til arkivdepot. Med de endringer arkivsektoren gjennomgår er behovet for forskning i og på arkiv viktig. Arkivlovutvalget utarbeidet i 2019 en offentlig utredning som inneholdt forslag til ny arkivlov. Utvalget avdekket mangel på kunnskap om grunnleggende utfordringer innenfor arkivsektoren og understreker behovet for et omfattende forskningsprogram.¹

---

¹ NOU 2019:9 Fra kalveskinn til datasjø. Ny lov om samfunnsdokumentasjon og arkiver, s. 259.

Grunnleggende utfordringer

Arkivfaget omfatter systemer og rutiner for å skape, fange, forvalte og gjenbruke informasjon, «som vert til som lekk i ei verksemd».² Det er i seg selv en enorm oppgave å sikre bevaringsverdige arkiver fra det offentlige og store deler av privat sektor. Digitaliseringen og den teknologiske utviklingen har ført til at forvaltningen arbeider på helt nye måter. Dette vanskeliggjør både bevaringsarbeidet og bruken av arkiv som forskningsgrunnlag. Grunnleggende utfordringer for arkivdepotene og for forskere som skal bruke arkivene er hvordan digitalt skapt arkivmateriale kan tilgjengeliggjøres. Er digitalt skapt arkivmateriale i arkivdepotene pålitelig og brukbart? Hvordan finner man frem til, og i, digitalt skapt arkivmateriale i arkivdepotene? I tillegg ser vi at ansatte med arkivfaglig kompetanse og forskningskompetanse fases ut. Det svekker mulighetene for å møte utfordringene.

Hva er konsekvensene? Noen eksempler

Trefninger, ulykker og andre hendelser med norske soldater i internasjonale operasjoner skal være dokumentert og ligge i Forsvarets arkiver. Dokumentasjon ligger for det meste på 30-40 harddisker og minnepinner, mens det fra andre deler av Forsvaret også finnes på ca. 2000 DVD-er, CD-er, disketter og gamle datamaskiner som ikke har blitt tilstrekkelig sikret i løpet av de siste 20 årene. Nøyaktig hva som ligger på disse lagringsenhetene og om de fortsatt er lesbare er usikkert. (<https://forsvaretsforum.no/afghanistan-arkiv-arkivet/jakten-pa-historien/313250>)

I 2002 konkluderte en arbeidsgruppe med at politiet ikke klarte å sikre elektroniske bevis over tid. Tjue år senere ligger en halv million CD-er og DVD-er i arkivrom. Alle disse lagringsenhetene ble en gang brukt til å lagre bevis fra straffesaker. Film fra overvåkningskameraer, avhør eller dokumentasjon fra åsted ligger i skap, skuffer eller esker. Tilstanden på materialet er ukjent, og det totale omfanget er uklart. Oversiktene i flere politidistrikter bærer preg av at registreringen av lagringsenheter er laget over et lengre tidsrom og av ulike personer. (<https://www.politiforum.no/bevis-digitalisering/innhentet-av-fortiden/227292>)

I kommunene er situasjonen også alarmerende. Riksrevisjonene påpekte allerede i 2010 en risiko for tap av dokumentasjon i kommunene. Dokumenter om norske innbyggers rettigheter og eiendom blir i mange tilfeller ikke ivaretatt. Riksarkivaren påpekte i 2018 at det vil kunne medføre et alvorlig samfunnsproblem dersom bevaringsverdige dokumenter og arkiv ikke overføres til forsvarlig langtidslagring. For kommunal sektor gjelder dette dokumentasjon om barns skolegang, hjemmesykepleie, barnevernssaker, sosialtjenester, eiendomsrettigheter og pensjonsvilkår.

Innenfor arbeidsmedisin har man i flere år vært opptatt av skiftarbeidets påvirkning på arbeidstakernes helse. Da har det vist seg å vært et stort problem å få tak i data i form av tidsregistreringssystemene i bedrifter og organisasjoner. Disse slettes imidlertid ganske raskt, delvis på grunn av GDPR-krav og fordi disse digitale systemene har kortvarig verdi for virksomhetene.

---

² Arkivlovens § 2b

«Automatiserte individuelle avgjørelser» innebærer at det blir truffet beslutninger som gjelder enkeltpersoner uten at noe menneske deltar i saksbehandlingen. Det kan være behandling av søknad om lån i en nettbank eller en onlinetest man må ta for å komme i betraktning til en jobb man vil søke på. Profilerings går ut på at personopplysninger blir brukt til automatisk å analysere eller forutsi forhold ved enkeltpersoner eller grupper, for eksempel arbeidsprestasjoner, økonomi, helse, atferd og bevegelser. Et eksempel kan være et kredittopplysningsbyrå som automatisk kategoriserer søkeres låneevne på grunnlag av opplysninger om inntekt, formue, alder og bosted.

Det er eksempler på at automatiserte beslutninger førte til diskriminering av sosiale grupper som en utilsiktet følge av måten stordatateknologi er strukturert og brukes. I USA har algoritmer produsert anbefalinger om hvor politiet bør patruljere for å øke sjansen for å ta kriminelle, samt hvilke bekymringsmeldinger barnevernet bør ta på alvor og hvilke de kan la passere. Skatteetaten og NAV har begynt å ta i bruk prediktive modeller. Det er her KI er mest brukt, til kontroller for å identifisere uregelmessigheter, plukke ut kontrollobjekter og avdekke juks. Et eksempel er Lånekassens algoritme for å plukke ut studenter for kontroll av bostøtte (KMD, 2019, 25).³ Slike systemer er heller ikke nødvendigvis transparente, verken for saksbehandlere eller for arkivmyndighetene som skal motta systemene til arkivdepot. Dermed kan man lett få en situasjon der det både er ukjent om en algoritme ble brukt, og hvilke variabler som i så fall ble benyttet. Det er flere eksempler på dette, blant annet i Nederland (Broomfield, Lintvedt 2022)⁴

Hva kan gjøres?

Det kreves ressurser i form av verktøy, tid og kvalifiserte arkivarer for å vedlikeholde dokumentasjon som er viktig for ettertiden. At ansatte med arkivfaglig kompetanse og forskningskompetanse forsvinner fra norske arkiv bidrar til å svekke mulighetene for å møte utfordringene. Arkivfaglig forskning må styrkes. Det haster å få på plass kunnskapsbaserte løsninger på de alvorlige utfordringer som arkivsektoren står overfor, og som vil få konsekvenser både for nåtidig og fremtidig forskning innen de fleste fagfelt. Arkivlovutvalget avdekket mangel på kunnskap om grunnleggende utfordringer innenfor arkivsektoren og understreket behovet for et omfattende forskningsprogram og felles forskningsprogram med finansiering fra Kulturdepartementet, Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet.

«Forskningen må være internasjonalt forankret og involvere et bredt fagtilfang i tillegg til det rent arkivfaglige. Digitaliserings- og teknologikompetanse, statsvitenskap, jus, historie, dokumentasjonsvitenskap osv. må involveres. Arkivsektoren og Nasjonalarkivet bør trekkes inn for å bidra til å formulere forskningsbehov og hvilke langsiktige trekk som et slikt program bør analysere.»⁵

Det må forskes på arkiv. Hvis ikke vil neste generasjon stå uten nødvendig kunnskapsgrunnlag, og kan komme til å betale dyrt for de utfordringer vi nå vet vi står overfor.

---

³ KMD (2019). Én digital offentlig sektor. Digitaliseringsstrategi for offentlig sektor 2019–2025

⁴ Broomfield H, Lintvedt MN (2022) Snubler Norge inn i en algoritmisk velferdsdystopi? Tidsskrift for velferdsforskning 25: 1-15

⁵ NOU 2919:9 s. 259-260.